

5. KOMINKA Lászlóné: A mezőgazdasági szakközépiskolák könyvtárainak jelenlegi helyzete a megjelent MM Irányelvek tükrében. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1972. 1-2.sz. 31-36.p.
6. BILLÉDI Ferencné: Az élelmiszeripari szakkönyvtári hálózat jelenlegi helyzete. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója. 1971. 1.sz. 12-18.p.
7. TUDOMÁNYOS és szakkönyvtárak Módszertani Tanácskozása, Budapest, 1964. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Bp. 1965, 85.p. (A Könyvtártudományi és Módszertani Központ kiadványai 8.)
8. MEZŐGAZDASÁGI Könyvtárosok Tájékoztatója. Jubileumi különszám. Bp. 1969. 1-45.p.
9. VÖRÖS Györgyné: Eredmények és problémák a mezőgazdasági és élelmiszeripari felsőoktatási könyvtárakban. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója. 1972. 1-2.sz. 8-17.p.
10. BILLÉDI Ferencné: A mezőgazdasági és élelmiszeripari kutatóintézeti könyvtárak helyzete és problémái. = Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Könyvtárosok Tájékoztatója, 1972. 3-4.sz. 1-10.p.

Műemlékkönyvtárak az Országos Széchényi Könyvtár gondozásában

HARASZTHY Gyula

HARASZTHY Gyula és KOVÁCH Zoltán cikkével a Történeti értékű könyvtáraink c. sorozatot kívánjuk folytatni. A sorozatban eddig a következő szerzők munkáit közöltük; KISFALUDI Sándor, UJSZÁSZY Kálmán, B. NAGY Ernő.

A Nemzeti Könyvtár a második világháború után három tekintélyes multu vidéki műemlékkönyvtár (Zirc, Keszthely, Gyöngyös) gondozását vette át. Nem volt egyszerű feladat ez: a háború utáni évek első, szinte döntő erőfeszítése a megmentés volt. Csak ezután következhetett a megőrzés, majd a fejlesztés, a rekonstrukció és a széleskörű megismertetés problémáinak megoldása. Vezetők és munkatársak jól tudták, hogy a műemlékkönyvtár elsődleges hivatása a megőrzés, egy történetileg adott gyűjtemény csorbitatlan áthagyományozása a jövőre, természetesen a lehető legjobban kielégítve a korszerű igényeket is, beleillesztve a nagymultu könyvtárakat mai társadalmi s azon belül közművelődési strukturánkba.

Ezek a könyv- és könyvtártörténeti, művelődéstörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű vidéki tudományos könyvtárak méltók voltak arra, hogy szervezeti keretébe illessze őket az Országos Széchényi Könyvtár. Ez az intézkedés feltétlenül helyes és eredményes volt: többek között ennek köszönhető, hogy állományuk épségben megmaradt, szakszerű feldolgozásra került, megoldódtak a restaurálás legfontosabb problémái, épületeik felújításra kerültek, kiállításai ezeket ismertettek meg értékeikkel, s általában régiójukban betölthették fontos művelődési és tudományos feladataikat. Látogatottságukat, népszerűségüket nagy mértékben fokozta az is, hogy ezek a könyvtári gyűjtemények Magyarország turisztikai szempontból igen kedvelt központjaiban (Balaton, Bakony, Mátra) találhatóak, s így a kutatókon kívül a szép és értékes könyv, a művelődési, építészeti emlékek iránt érdeklődő bel- és külföldi látogatók ezreit, tizezreit vonzották és vonzzák ma is. E városok szegényebbek lennének a műemlékkönyvtárak színvonalas működése nélkül.

Látogatók, érdeklődők vallják, hogy az ország és a szűkebb táj jobb megismerése, a haza és a régió egyaránt hívja a könyvtárakba az olvasókat. A tudós és az otthoni rögre hajoló kutató örömmel keresi fel ezeket a gyűjteményeket: nem tulzás, ha azt állítjuk, hogy bárki fellelheti bennük azokat az értékes dokumentumokat, melyek nemcsak a pillanatnyi érdeklődést elégítik ki, de újabb anyagot, indítékot nyújthatnak a további munka számára is.

Az Országos Széchényi Könyvtár ilyen szempontokból vezetettve vállalta a műemlékkönyvtárak megőrzését, gondozását és jövő fejlesztését is.

HELIKON KÖNYVTÁR, KESZTHELY

Keszthelyen, a volt Festetics-kastély déli szárnyában található hazánk egyetlen olyan főiri eredetű könyvtári gyűjteménye, amely eredeti őrzési helyén, egykoru berendezésében maradt fenn, s más könyvtárak állományával soha nem vegyítették össze. Festetics György a könyvtárat a XVIII. század végén a "közhaszon" érdekében létesítette; faragott tölgyfából készült diszterme, empire berendezésével, korának legszebb építészeti alkotásai közé emelte. A könyvtárnak nemcsak külső pompája jelentős, hanem gazdag könyvállománya is, melynek nagy részét maga Festetics György gyűjtötte. Az alapító nemes elgondolása hamar feledésbe merült; a kezdetben nyilvános könyvtár használatát utódai fokról fokra korlátozták, annyira, hogy a két világháború közti időben már tudományos kutatók is csak kivételesen kaptak engedélyt a könyvtár használatára. A döntő fordulat 1948 nyarán következett be, midőn az elhagyott hitbizományok államosításakor a könyvtárat az Országos Széchényi Könyvtár vette gondozásába; ekkor kapta a keszthelyi Helikon ünnepek emlékére mai nevét s lett tizezrek, százezrek által látogatott könyvtári műemlék, a magyar és európai könyvtörténet értékes dokumentumainak immár mindenki számára hozzáférhető lelőhelye.

A Helikon Könyvtár mintegy nyolcvanezer kötetes állománya a felvilágosodás irodalmának szép gyűjteményét, a német, francia és angol klasszikusok teljes sorozatait tartalmazta. Különösen említésre méltó a mintegy 6000 kötetből álló Oeconomia-gyűjtemény. E szakcsoportban megközelítő teljességgel található meg a mezőgazdaságtudomány XVIII-XIX. századi német, francia és magyar kiadású művei. A mezőgazdasági szakirodalom gyűjtése hagyománnyá volt a Festetics-család könyvtárában; a neves külföldi közgazdászok művei mellett, ott sorakoznak a hazai gazdasági szakirodalom uttörőinek (NAGYVÁTHY Jánosnak, PETHE Ferencnek, THESEDIK Sámuelnek, BULLA Károlynak) munkái.

Jelentős forrásanyagot találhatnak a kutatók a Helikon Könyvtárban a helytörténeti adatok feltárásához is (a Geographia és a Hist. Hung. szakcsoportokban, a Margittay-féle hagyatékban). Ilyen történeti előzmények után jött létre a könyvtár 1960-ban

alapított Balaton-gyűjteménye, mely a folyamatos gyarapítás révén ma már közel háromezer kötetet számlál. Igen gazdag e vidék szépirodalma is, különösen a Helikon-kör íróinak munkássága révén (BERZSENYI, KISFALUDY, DUKAI TAKÁCH Judit, P. TAKÁCS József, PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, vagy az őket megelőző CSOKONAI VITÉZ Mihály keszthelyi és csurgói szereplése). A Balaton-Hévíz környéki településtörténet, kulturtörténet kutatói szinte minden idevágó jelentősebb nyomdai terméket fellelhetnek a Balatoni könyvtár könyv-, folyóirat- és anekdotagyűjteményében, beleértve a képes ábrázolásokat, fotó- és grafikai anyagokat is.

Sok fontos dokumentumot tanulmányozhatnak a zenetörténészek a könyvtár zenei gyűjteményében (Musica-szakcsoport). A több mint ezer mű többek között a korabeli Festetics-féle keszthelyi zeneiskola (1800-1837) kéziratos kottaanyagát, a zágrábi Galbus János-féle értékes zenei hagyatékot, valamint a családdal rokon Stephania badeni nagyhercegnő zenei könyvtárát tartalmazza. Híres (főként olasz) operák, továbbá a barokk zeneirodalom remekei, végül a hazai romantikusok kiemelkedő alkotásai találhatóak meg az anyagban, eredeti kiadásban vagy egykoru kéziratos másolatokban. Különösen kiemelkedő jelentőségű a keszthelyi születésű híres zeneszerző, GOLDMARK Károly hagyatéka.

Figyelemre méltó a Helikon Könyvtár egykoru jogi, politikai, genealógiai és heraldikai gyűjteménye is.

Értékes a könyvtár hírlap- és folyóiratgyűjteménye is; megtalálhatók benne a "Magyar Gazda: (1796-97) igen ritka évfolyamai, valamint a francia forradalom egyik legjelentősebb lapjának, a "Moniteur"-nek 32 évfolyama.

Az ismertetett tudományos (tudománytörténeti) szempontból lényeges művek tanulmányozását több mint kétezer kötetnyi segédkönyvtár segíti elő.

REGULY ANTAL KÖNYVTÁR, ZIRC

A volt cisztercita apátság XVIII. századi, országszerte ismert műemlék épületében helyezkedik el hazánk egyik legszebb és legértékesebb műemlékkönyvtára, a REGULY Antal nevét viselő könyvtár, amit 1950-ben az Országos Könyvtári Központ, majd 1953-tól a Széchényi Könyvtár vett gondozásba.

Egykori tulajdonosa, a magyarországi cisztercita rend, ill. hivatalos nevén annak Zirc-Pilis-Pásztó-Szent Gotthárdi Apátsága. A könyvtár jelenlegi állományát az új megalapítás idejének megfelelően, a XVIII. században kezdték gyűjteni (adataink szerint a zirci monostornak már a XIII. században volt könyvtára, de ez a török háborúk idején teljesen elpusztult); az bizonyos, hogy az 1733-ban elkészült új épületnek már külön könyvtárszobája volt. 1847-1857 között készült el a méltán híres nagy könyvtárterem, ami ma is hirdeti az 1862-i londoni nemzetközi világkiállításán diszoklevéllel jutalmazott WILDE Mihály iparművészeti remeklését.

A XIX. század egyébként is a könyvtár fejlődését meghatározó s abban jól tükröződő változásokat hozott Zirc és az egész régió életébe. A rendház önállóvá és magyarrá, a ciszterciek magyarországi központjává, a rend pedig tanítórenddé vált. Középiskoláik hatósugara szélesedett: Eger, Székesfehérvár, Pécs, Baja, Budapest az időbeli sorrend. Ez lehetővé és egyben szükségessé tette a könyvtár nagymértékű gyarapodását.

A mintegy ötvenezer kötet könyv, tízezer folyóiratkötet, több ezer plakát és aprónyomtatvány fontos kutatási, ill. tudománytörténeti forrásanyag, egyben igen érdekes és értékes könyvtörténeti gyűjtemény is. Kéziratok, ősnymtatványok, 1711 előtt megjelent régi magyar kiadványok, XVI. századi antiqua művek, a későbbi századok fontos kiadványai, magyar editio princepsok is nevezetessé teszik a zirci könyvtárat. E történeti eredetű bibliotheka nemcsak teológiai és filozófiai, hanem jogtudományi, történelmi, nyelvészeti, irodalmi, néprajzi, művészettörténeti és természettudományi, mindenekelőtt értékes botanikai műveket is szép számban tartalmaz. Külön ki kell emelni, hogy a magyar történelmi anyagot elsősorban FEJÉR György könyvtárának beolvadása gyarapította, ezzel együtt került az állományba a XVIII. század végének s a XIX. század elejének egy sor klasszikus magyar irodalmi alkotása is. A felsorolt kiadványokat természetesen megfelelő katalógusok tárják fel.

Az utóbbi években fontos teendői közé sorolta a könyvtár, hogy a volt Ciszterci Rend szerzőitől származó műveket és a rendre vonatkozó irodalmat - amennyiben nincsenek a könyvtár tulajdonában - a lehető teljességgel gyűjtse össze és tárja fel a kutatók számára.

Ez a gyűjtés, továbbá Zirc kiváló szülőtte, REGULY Antal műveinek és a róla szóló irodalomnak beszerzése már átvezet a könyvtár egyik korszerű funkciójának gyakorlásához, a helytörténeti dokumentumok gyűjtéséhez és analitikus feltárásához. A feladat adott: a Bakonyra vonatkozó történelmi, irodalmi, nyelvészeti, néprajzi, földrajzi, geológiai stb. publikációk gyűjtése és a kutatókhoz való eljuttatása. Ez a "Bakonyiensia" könyvtári gyűjtés fontos, de komplex feladat is: sokoldalú együttműködést kíván meg a régió egyéb könyvtáraival.

E tudományos, továbbá tájkönyvtári funkciói mellett - Keszthelyhez hasonlóan - közművelődési feladatokat is ellát a zirci könyvtár: műemléktermeit, kiállításait ma már mintegy harmincöt-negyvenezer belföldi és külföldi látogató keresi fel évente.

BAJZA JÓZSEF KÖNYVTÁR, GYÖNGYÖS

A gyöngyösi műemlékkönyvtár feladata és rendeltetése szintén kettős: egyrészt könyvmuzeum (könyvtári műemlék), másrészt gyűjteményének keretein belül tudományos könyvtár.

A gyöngyösi könyvtár hazánk egyetlen középkori - 1400 körül alapított - kolostorkönyvtári műemléke, melynek története szorosan összefonódott a gyöngyösi ferences kolostor történetével. Az Országos Könyvtári Központ 1951-ben, az Országos Széchényi Könyvtár 1953-ban vette át gondozását. A tizenhatezer kötetből álló gyűjtemény igen nagy értékeket (három XV. századbeli kódexet, százkilencvennyolc ősnymtatványt, száznyolcvankilenc RMK művet) foglal magában. De ezeknél is jelentősebb a kilencszázkilenc kötetből álló antiqua-gyűjtemény, amely az olasz, német, francia és németalföldi nyomdászat termékeit tartalmazza, többnyire szép, egykoru kötésben. Nemcsak a XVI. századi katolikus vallásos irodalom műveit tartalmazza ez a gyűjtemény, hanem számos humanista könyvterméket is őriz (pl. ókori klasszikusok kommentált kiadásait, ERASMUS és MORUS műveit, PIETRO olasz nyelvű orvosi, gyógyszerészeti könyveit stb.).

A régi állomány értékét emeli, hogy igen sok könyvben régi magyar könyvgyűjtők (NÁDASDI Bálint, OLÁH Miklós, LÉPES Bálint, THURZÓ György és mások) tulajdonbejegyzései, továbbá olyan magyar és szlovák nyelvű bejegyzések találhatók, amelye-

ket e régi könyvekbe a nagyrészt jobbágyi sorból kikerült ferences barátok irtak be. Ezek a feljegyzések számos népi hiedelmet, babonát, gyógymódot, éneket örökítettek meg számunkra.

A tudományos kutatás szempontjából nem érdektelen arra is felhívni a figyelmet, hogy a könyvtár egykoru folyóiratokban is jelentékeny állománnyal rendelkezik: történelemtudományi, irodalmi, bölcséleti folyóiratok, régi magyar hírlapok (Magyar Kurir, Magyar Hirmondó, Pesti Hírlap, divatlapok stb.) igen szép számmal vannak - sajnos, nem mindig teljes sorozatokkal - a könyvtár állományában.

A kutatók számára bizonyára fontos az is, hogy a régi könyvek mellett különgyűjtemény őrzi a ferencesek történetére és működésére vonatkozó irodalmat: ez a funkció tulajdonképpen már átvezet a helytörténeti gyűjtés és feltárás területére.

A MÜEMLÉKKÖNYVTÁRAK FUNKCIÓI ÉS FELADATAI

Talán az eddigiekben sikerült érzékeltetnünk, hogy a Nemzeti Könyvtár szervezeti keretébe beillesztett műemlékkönyvtárak társadalmi, közművelődési és tudományos szerepe éppen e változás segítségével bontakozhatott ki, akár az állományvédelem, a tervszerű fejlesztés, a restaurálás, akár a műemléképületek és könyvtári termek, berendezések gondozása, sőt rekonstrukciója szempontjából értékeljük is az 1950 óta végbement fejlődést. Ennek legdöntőbb momentuma az volt, hogy a régebben exkluzív könyvtárak nyilvános jellegűvé, százazrek kincseivé váltak, s a könyv- és tudománytörténet igen szép és nevezetes hazai dokumentumaival ismertették meg látogatóikat.

Második funkciójuk a kutatás támogatása volt: gazdag, történeti eredetű könyv- és folyóiratanyagukkal, igen értékes segédkönyvtáraikkal városaik, tágabb régiójuk, nem egyszer az ország más területein dolgozó kutatók munkáját segítették elő, értékes állományukat az Országos Széchényi Könyvtár szakértőinek segítségével feltárták.

Harmadik alapvető feladatuk a régióhoz, a szűkebb tájhoz kapcsolódott: a régebbi gyűjtést folytatva, egy-egy fontos táj vagy vidék dokumentumainak "alapkönyvtáraivá" váltak, beleértve az ezzel járó analitikus feltárás kötelezettségét is (Bakonyvidék, Balaton).

Nem hiszem, hogy a vázolt hármas főfunkció teljesítésében a jövő változást hozna: természetesen adódik ez a könyvtárak multjából, állományuk minőségéből, műemlék voltukból és egy-egy jellegzetes, fontos tájba történt beilleszkedésükből.

A további évtizedek során (a megfelelő anyagi eszközök és személyzeti fejlesztés segítségével) több területen előbbre kell lépniük. A teljesség igénye nélkül lássunk néhány ilyen feladatot:

- a történeti eredetű állományukból valamilyen módon elkallódott folyóiratkötetek, hirlapévfolyamok, sorozati darabok lehetséges pótlása, esetleg xerográfia útján;
- a helytörténeti dokumentumok további erőteljes gyűjtése;
- a feltáró munka fokozása, a feldolgozásban az analízis kiterjesztése;
- egy-egy igen fontos, ritka állományrészük (állományrészek) katalógusainak nyomtatásban vagy sokszorosításban való megjelentetése, beleértve kézikönyvtáraik és tárgygyűjteményeik katalógusait is; ezzel gyűjteményeik értékeinek nyilvánosságát, s így szolgáltatásaik hatósugarának kiterjesztését, az ország könyvtári hálózataiba való intenzívebb bekapcsolódását segíthetik elő;
- a most ismertetett feladatkörrel állhat kapcsolatban a könyvtárközi kölcsönzések fokozása is;
- az állományvédelem (restaurálás, köttetés) munkájának fokozása;
- kedvezőbb körülmények között, bizonyos könyv-, könyvtár- és tudománytörténeti munkák "rátelepítése" e műemlék-könyvtárakra, kooperáció segítségével (különösen fontos e területen az állományelemzés és a helytörténeti kutatómunka);
- végül szoros együttműködés az adott település, megye és a régió közművelődési, tudományos és egyházi könyvtáraival, muzeumi könyvtáraival, később egyes fontos katalógusrészek (pl. magyar folyóiratok és hirlapok, segédkönyvek) kölcsönös cseréjével. Különösen a Dunántul gazdag ilyen gyűjteményekben: csak Veszprém megyét véve alapul, Keszthely, Veszprém, Zirc, Pápa állami, tanácsi és egyházi könyvtárait, muzeumait említjük meg. De ott van a közelben Pannonhalma és Győr, majd kissé távolabb Szombathely, Pécs, Sopron, Esztergom és

Székesfehérvár sok értékes gyűjteménye is. Ennek a széleskörű kooperációnak tartalmi, szervezeti, személyi kérdéseit mind az állami (tanácsai) intézmények, mind az egyházi könyvtárak vonatkozásában először elemezni, majd a kialakuló kapcsolatokat élővé, naponta működő és ható erővé kell formálni.

Az a véleményünk, hogy a műemlék jellegű könyvtárak együttműködésének elmélyítése és fokozása nemcsak egyes nagyobb és kisebb régiók, de az egész ország könyvtárügyének, kutatómunkájának, közművelődésének is hasznára válnék. A fejlődés, az idő, a közös tennivalók sokasága most a javunkra dolgozik; az annyira nélkülözhetetlen jószándék, úgy vélem, minden oldalon van annyira erős, hogy ezt az óhajtott együttműködést el tudjuk indítani a megvalósulás útján.

A magyar katolikus egyházi könyvtárak jelentősége a tudományos kutatás szempontjából

KOVÁCH Zoltán

A magyar könyvtárügy felelős vezetői az elmúlt két évtizedben nem egyszer foglalkoztak az egyházi könyvtárakkal, s adtak hangot annak a kívánságnak, hogy "a komoly tudományos és tudománytörténeti anyaggal rendelkező egyházi könyvtárakat éppen a kutatás érdekében jobban kellene támogatni" (1), mivel "a tudományos kutatás, főként a történeti jellegű kutató munkák szempontjából fontos e 30 különféle egyházi könyvtár állapota is. Állományuk csaknem 1,8 millió. Jelentős részben fontos dokumentumokat őriznek" (2).

E megállapításukat arra a történeti tényre alapozták, hogy a könyv és vele együtt a könyvtár úgy jelenik meg Magyarország történetében, mint az európai új népek életében általában: az egyháziak dolgaként (3).

A káptalanok és a kolostorok tövében szerveződtek meg a XI. századtól kezdve az első hazai művelődési centrumok: iskolák, könyvtárak, másolóműhelyek, hiteleshelyek. Az első könyvek, a